

नपुत्रविश्वकर्मदृष्टा विश्वकर्मदेवत्याः षोडश त्रिष्टुभः । प्रजाः संहरन्तं सृजन्तं विश्वकर्माणं पश्यन्नृषिः कथयति । यो विश्वकर्मा इमा इमानि विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि जुह्वत् संहरन्सन् न्यसीदत् निषण्णः स्वयं स्थितवान् । कीदृशः ऋषिः अतीन्द्रियद्रष्टा सर्वज्ञः । होता संहारवृषस्य होमस्य कर्ता । नो ऽस्माकं प्राणिनां पिता जनकः प्रलयकाले सर्वलोकान्संहृत्य यः परमेश्वरः स्वयमेक एवासीदित्यर्थः । तथा चोपनिषद्ः आत्मा वाऽइदमेक एवाग्र आसीन्नान्यत्किं च न मिषत् सदेव सोम्येदमग्रऽआसीदेकमेवाद्वितीयमित्याद्याः । स तादृशः परमेश्वरः आशिषाभिलाषेण बद्धः स्यां प्रजायेत्येवंवृषेण पुनःसिसृक्षावृषेण द्रविणमिहमानः जगद्रूपं धनमपेक्षमाणः अवरानभिव्यक्तोपाधीनाविवेश जीववृषेण प्रविष्टः । कीदृशः प्रथमहृत् प्रथममेकमद्वितीयं स्ववृषं हृदयतीति प्रथमहृत् हृदयतेः क्षिपि ब्रुस्वः उत्कृष्टं वृषमावृण्वन्सन् प्रविष्टः । इहमान इतीषेरात्मनेपदमार्षम् सोऽकामयत बद्धः स्यां प्रजायेय स तपोऽतप्यत स तपस्तप्त्वा इदं सर्वमसृजत यदिदं किं च तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशदित्यादिश्रुतेः ॥ १७ ॥

किं स्विदासीदधिष्ठानमारम्भणं कतमत्स्विदत्कयासीत् ।

यतो भूमिं जनयन्विश्वकर्मा वि द्यामौर्णीन्महिना विश्वचक्षाः ॥ १८ ॥

अथेश्वरो यथा जगत्सृजति तत्प्रश्नोत्तराभ्यामाह । लोके हि घटादि चिकीर्षुः कुलालो गृहादिकं स्थानमधिष्ठाय मृद्रूपेणारम्भकद्रव्येण चक्राद्युपकरणैर्घटादि निष्पादयति ईश्वरस्य तदाल्लिप्यते । स्विदिति वितर्के द्यावाभूमी सृजतो विश्वकर्माणोऽधिष्ठानं किमासीत् अधितिष्ठत्यस्मिन्नित्यधिष्ठानं निवासस्थानम् अद्यतना निरधिष्ठानाः किमपि न कुर्वन्ति । स्विदिति वितर्के आरम्भणं कतमत् किमासीत् आरभ्यतेऽनेनेत्यारम्भणमुपादानकारणं मृदिव घटानाम् । कथा (८.) क्रिया च किम्प्रकारासीत् निमित्तकारणमपि किमासीदित्यर्थः या हेतौ च हृन्दसीति [पा० ५.३.२६.] किमः थाप्रत्ययः दण्डचक्रसलिलसूत्रादिभिर्घटादयो निष्पाद्यन्ते तत्स्थानीयं किमासीत् । यतो यस्मिन्काले विश्वकर्मा भूमिं द्यां स्वर्गं च जनयन्सन्महिना महिम्ना स्वसामर्थ्येन वि और्णीत् सृष्टे द्यावापृथिवी आह्लादितवान् ऊर्णु